

Klaipėdos vitražu H.Kulšio ir R.Cemnolonska

Tai dar vienas pasakojimas apie Klaipėdos vitražus, esamus ir sunaikintus, ir apie jų kūrėjus – Henriką Kulšį ir Rimantę Cemnolonskaitę-Kulšienę. Dailininkų monumentalistų sukurti vitražai puošė ne vieną visuomeninį pastatą Klaipėdoje. Šių menininkų vitražų istorijų narpliojimas buvo vienas iš sudėtingiausių tyrimų, bet džiugu, kad šį tą pavyko padaryti.

Birutė SKAISGIRIENĖ

Nelindo į akis

Netikėtas sutapimas – spalio 24-ąją galėtume minėti H.Kulšio 30-ąsias mirties metines. Žinoma, kad reikia švęsti ne mirties dieną, o gimtadienius, bet prisiminti gražius žmogaus nuveiktus darbus visada prasminga.

Pradėjusi rinkti medžiagą, supratau, kad rašytinių šaltinių apie šiuos dailininkus beveik nėra. Svarbus patikimas šaltinis – Algimanto Mačiulio knyga „Dailė architektūroje“, kurioje keliais sakiniais profesorius palankiai

įvertino H.Kulšio kūrybą, tačiau nė žodeliu neužsiminė apie R.Kulšienės sukurtus darbus. Dideles viltis dėją į 2021 m. išėjusį Editos Utarienės albumą „Šviesos architektūra“, tačiau ir jame šie menininkai neminimi. Esu labai dėkinga architektui Zigmui Rutkauskui ir R.Kulšienei už informaciją rengiant straipsnį. Rimantei skambinau ir rašiau daugybę kartų – ji kantriai atsakinėjo į visus klausimus. Taip pavyko sudėlioti lakonišką šių dviejų vitražų kūrėjų gyvenimo ir kūrybos istoriją.

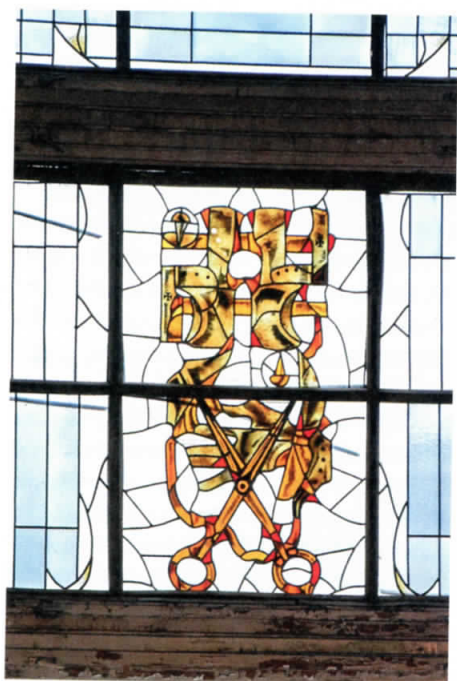
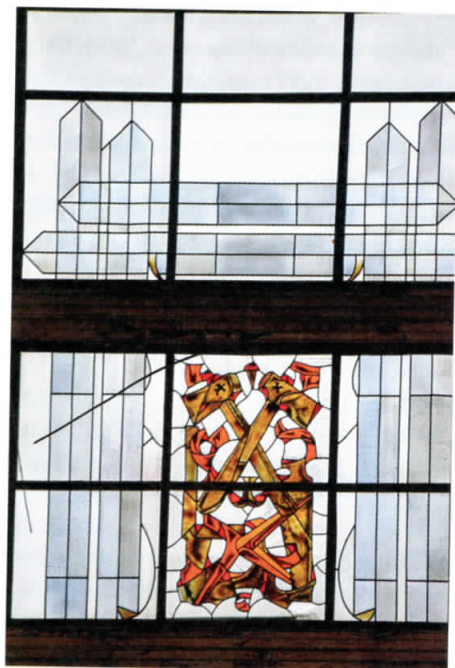
„Buvome lyg ir žinomi, bet neatsirado nė vieno menotyrininko, kuris nors pabandytų apie mus rašyti. Pasitaikydavo, kad kokiam nors leidinyje kartais įsiterpdavo vienas kitas sakinytis, bendromis frazėmis užsimenantis apie mūsų kūrybą. Matėme, kad niekam

H.Kulšio sukurtas ornamentinis vitražas buvusiems Klaipėdos buities rūmams rekonstruojant pastatą dingo be pėdsakų.

Žų istorijos (6)

skaitės-Kulšienės vitražai

Algimanto Jarukaičio ir asmeninio archyvo nuotr.

nesame įdomūs, tai ir nelindome į akis“, – pasakojo Rimantė. Į prašymą paieškoti nuotraukų, kuriose būtų užfiksuotas kūrybinis procesas ar įamžinti patys kūrėjai, Rimantė atsakė: „Dėl nuotraukų visai blogai. Jeigu ir buvo, tai tik nespalvotos, nekokybiškos. Henrikas kartais kviesdavosi ką nors, kad profesionaliai nufotografuotų jo kuriamus vitražus, o aš neturėjau tokios galimybės. Mūsų asmeninių nuotraukų išliko nedaug – mudu su Henriku buvome panašūs, abu nemėgome fotografuotis ir afišuotis. Beveik neliko nieko iš Henriko piešinių, kartonų, darbų nuotraukų archyvo – prieš mirtį, jau sunkiai sirgdamas, jis labai daug ką sunaikino. Prisimenu, kartą paprašė, kad nuvežčiau į studiją ir palikčiau jį vieną porai valandų, o kai grįžau, radau kalną suplėšytų eskizų, piešinių, nuotraukų“, – prisiminė R.Kulšienė.

Kūrybos keliu

Vitražo dailininkas H.Kulšys gimė 1944 m. Kaune, mirė 1991 m. Vilniuje. 1956–1962 m. mokėsi Kauno vidurinėje dailės mokykloje (dabar Kauno dailės gimnazija). Čia jis studijavo grafiką, buvo geras piešėjas. Baigęs mokyklą pasirinko monumentalesios dailės studijas: 1962–1970 m. studijavo vitražą Lietuvos dailės institute (dabar Vilniaus dailės akademija). Nuo 1978 m. – Lietuvos dailininkų sąjungos narys. Baigęs institutą gavo paskyrimą į Kauno dailės kombinatą. H.Kulšys buvo originalus, savito braižo menininkas, populiarius vitražų kūrėjas. Dažnai gaudavo užsakymų per Kauno dailės kombinatą. Daugiausiai bendradarbiavo su architektu Kęstučiu Žalnieriumi. Dauguma Kaune sukurtų vitražų – jų bendradarbiavimo vaisius. Ne vienas projektas buvo įgyvendintas su architektu Sauliumi Šarkinu, o Klaipėdoje – su architektu Zigmū Rutkausku. ▶

H.Kulšio vitražas Klaipėdos E.Balsio menų gimnazijoje.

◀ R.Cemnolonskaitė-Kulšienė gimė 1948 m. Vilniuje, mokėsi Salomėjos Nėries, paskui 23-iojoje Vilniaus vidurinėje mokykloje. 1974 m. baigė vitražo studijas tuomečiame Vilniaus dailės institute. Gavo paskyrimą į Lietuvos radiją ir televiziją, kurį laiką dirbo scenografe. Tačiau darbas televizijoje Rimantės nesužavėjo ir neilgai trukus ji sugrįžo prie vitražo. Sutuoktinis H.Kulšys tuo metu jau kūrė vitražus visuomeninių pastatų interjerams. 1981 m. R.Kulšienė buvo priimta į Lietuvos dailininkų sąjungą. „Tačiau 1991-aisiais viskas pasikeitė – mirė Henrikas. Sunkus buvo laikas. Aš likau viena su dukra, kurią reikėjo užauginti. Užsakymai vienas po kito dingo, griuvo senoji santvarka, užsidarinėjo įmonės, nebebuvo finansavimo, nebeliko pragyvenimo šaltinio. Išnuomojau savo dirbtuves, ir su vitražais viskas pasibaigė. Tada pradėjau tapyti“, – apie savo kūrybinį kelią pasakojo Rimantė.

Buvo iš ko pasimokyti

Rimantė ir Henrikas susipažino institute – abu studijavo vitražą pas Algimantą Stoškų, tik Henrikas mokėsi aukštesniame kurse. „Man teko garbė metus pabūti Stasio Ušinsko studente: jis metams buvo grįžęs dėstyti į Vilniaus dailės institutą, o aš buvau jo vienintelė studentė. Labai šiltai jį prisimenu. Piešimą mums dėstė Kazimieras Morkūnas, tapybą – Leopoldas Surgailis, Vladas Karatajus, Augustinas Savickas. Buvo iš ko pasimokyti“, – prisiminimais dalijosi R.Kulšienė. Du vitražo meistrus vienijo šeima ir kūrybinė bendrystė, tačiau kiekvienas turėjo individualų kūrybinį braižą ir minties laisvę. Jie buvo kūrybiniai partneriai ir bendraminčiai, aptardavo vienas kito projektus, pasitardavo ir pakritikuodavo vienas kitą, tačiau sugebėjo nesupanašėti, nesusitapatinti. „Būdavo, kad pažiūrėjęs kokį mano projektą, Henrikas pasakydavo: „Dar reikia

padirbėti, Kulšiene.“ Ir aš žinodavau, kad turiu paieškoti kitokio sprendimo, – pasakojo Rimantė. – Henriko vitražai buvo santūresni, jis mėgo baltą stiklą, kuris suteikdavo vitražui erdvės įspūdį. Aš labiau mėgau spalvas, į vitražus įveddavau ryškiai raudoną ir žalią. Henrikas buvo geras piešėjas, jis labai mėgo kurti figūrines kompozicijas, o aš – abstraktesnius ir didelio formato darbus. Jo stiprioji pusė buvo piešinys, o mano – tapyba. Buvau gerai įvaldžiusi tapyimo oksidais techniką, išgaudavau ne tik „minkštesnės“ spalvos linijas, bet ir šešėlius bei pusšešėlius. Viską tapydavau teptuku.“

Jie abu nepriklausė Vilniaus „Dailės“ kombinatui, todėl negalėjo naudotis garsiąja vitražų dirbtuve, kur gimdavo kitų menininkų rimčiausi kūrybiniai projektai iš stiklo. Kulšiai kūrė savo dirbtuvėse Labdarių gatvėje. Kūrybine erdve sutuoktiniai draugiškai dalijosi dirbdami pakaitomis – dažniausiai vienas rytą, o kitas vakare. Atskira dirbtuvių patalpa buvo skirta meistrams, ten jie pjovė stiklą, lydė šviną ir atliko kitus techninius darbus.

Sukūrė per šimtą

H.Kulšys buvo populiarus ir mėgstamas vitražų meistras, per palyginti trumpą laikotarpį sukūręs daugiau nei šimtą įsimintinų monumentaliosios dailės darbų. Paminėsiu pagrindinius, apie kuriuos papasakojo Rimantė.

Kai baigė mokslus institute, pirmasis H.Kulšio darbas buvo plono stiklo vitražas legendinėje Vilniaus kavinėje „Vaiva“ 1972 m. Kavinė buvusioje M.Gorkio, dabar Pilies gatvėje veikė 1964–2000 m. Joje sovietmečiu kavą ir stipresnius gėrimus prie vieno stalo gerdavo studentai, dėstytojai, hipiai, pankai ir kitokia marga publika. Vitražas kavinės lange į kiemą čia išbuvo iki pat 2001 m., vėliau buvo sunaikintas.

Kiti įsimintini H.Kulšio vitražai: „Kauno kavinėje“ Vilniuje (1972), Raseinių kultūros namuose (1973), Radviliškio centrinėje bibliotekoje (1974), restorane „Virgalė“ Raudondvaryje Kauno rajone (1974–1975), Kauno farmacijos fabriko „Sanitas“ posėdžių salėje (1975), du vitražai „Amatininkų“ užeigoje Pilies gatvėje Vilniuje, heraldinis vitražas Respublikinės Klaipėdos ligoninės Konsultacinėje poliklinikoje (1976), ornamentiniai vitražai Klaipėdos buities

rūmuose ir laidojimo namuose „Aterna“ (1976–1977), restorane „Gildija“ Kaune (1977–1978), vitražas su Leonardo da Vinci piešiniu Klaipėdos Eduardo Balsio menų gimnazijoje (1982).

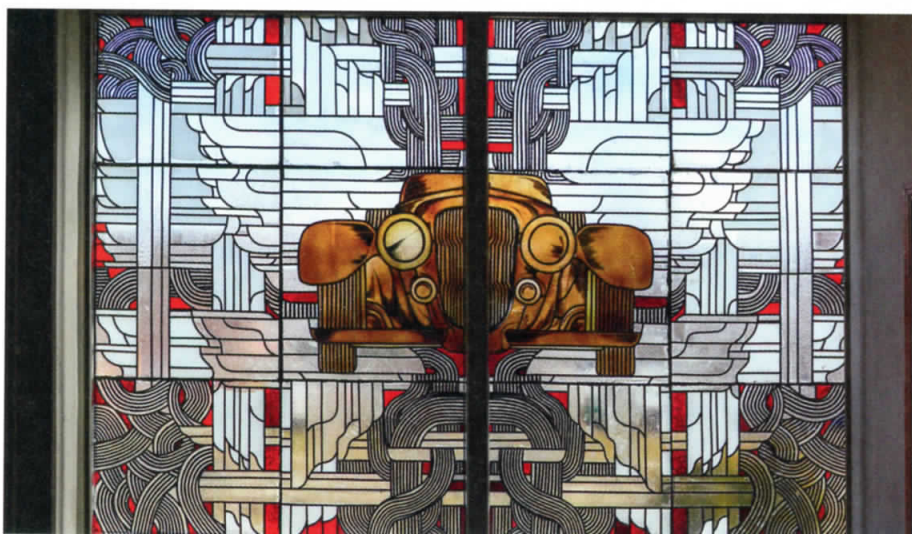
Nemaža dalis išvardytų kūrinių, deja, yra sunaikinti. Klaipėdoje išliko tik trys jo vitražai – poliklinikoje, menų gimnazijoje ir laidojimo namuose. Labai grafiškas, šviesiai mėlynų tonų H.Kulšio vitražas, sukurtas 1984 m., yra išlikęs laidojimo namuose Palangoje (Klaipėdos pl. 67).

Vienas iš paskutiniųjų H.Kulšio darbų – labai gražus plono stiklo vitražas Panevėžio rajono Smilgių kolūkio administraciniame pastate. Jau po dailininko mirties, 1992 m., buvo sumontuotas jo vitražas J.Jablonskio vidurinėje mokykloje Marijampolėje. Visi H.Kulšio sukurti vitražai labai dekoratyvūs, ornamentiški, subtilios spalvinės gamos.

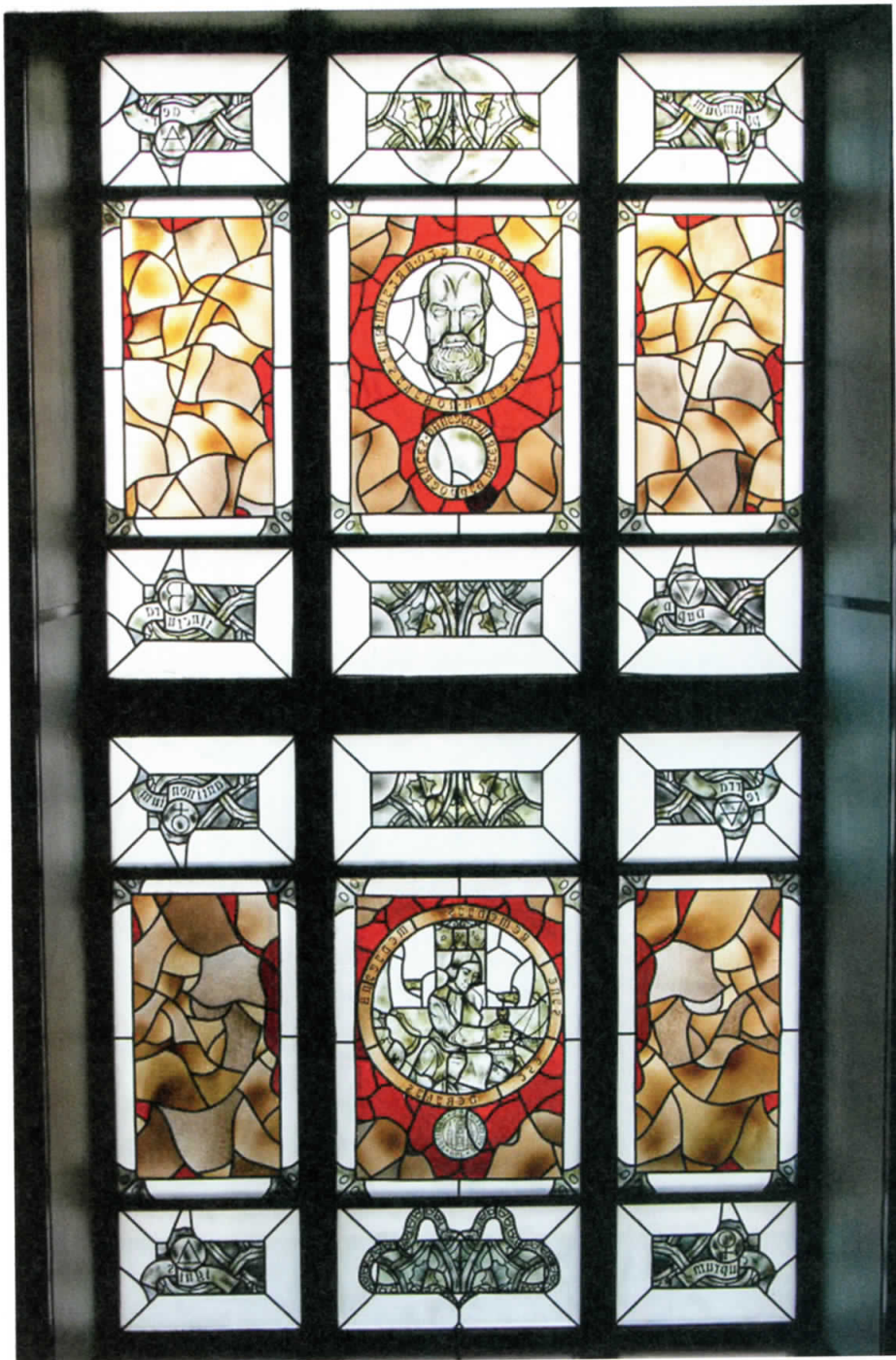
Sunaikinti, pradingo

Profesorius A.Mačiulis knygoje „Dailė architektūroje“ rašė: „Originalia kūryba išsiskyrė Henrikas Kulšys (1944–1991). Jo vitražai nežėri visomis vaivorykštės spalvomis, atvirksčiai – kompozicijose vyrauja vos kelios giminingos spalvos, jų niuansai. Žmonių figūros, daiktai komponuojami stiklo plokštumoje apibendrintomis, monumentalomis semantinėmis dėmėmis, sujungtomis viena dekoratyvia spalva. H.Kulšio vitražai – sudėtingų ženklų sistema, turtinga alegorinių metaforų ir simbolių. Daiktų ar ženklų grupės sutelktos į stambesnes grupes, kurios vitražų kompozicijose suvokiamos kaip harmoningos spalvinės dėmės.“

R.Cemnolonskaitės-Kulšienės darbų sąrašas taip pat įspūdingas: storo stiklo vitražinė sienelė Kauno vaistinėje (1973, sunaikintas), vitražas Babtų sodininkystės ūkyje (1973–1974, likimas nežinomas), vitražas Trakų civilinės metrikacijos skyriuje (1977), vitražas kavinėje „Uostamiestis“ (1978, sunaikintas), storo stiklo vitražas viename iš buvusių Klaipėdos bankų (sunaikintas), vitražas Klaipėdos laidojimo namuose (1977, išsaugotas), vitražas „Dovanos“ susivienijimo administracijos pastate (sunaikintas), vitražas Šilutės kultūros rūmuose (sunaikintas), vitražas Vilniaus Jono Basanavičiaus progimnazijos fojė (1981, sunaikintas), vitražai Klaipėdos pieno kombinato fojė ir aktų salėje (1982, sunaikinti), vitražas ▶

R.Cemnolonskaitės-Kulšienės vitražas bendrovės „Klasera“ pastate.

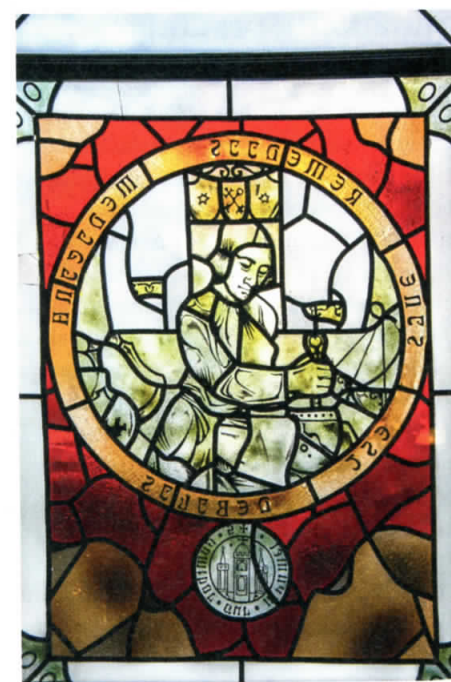
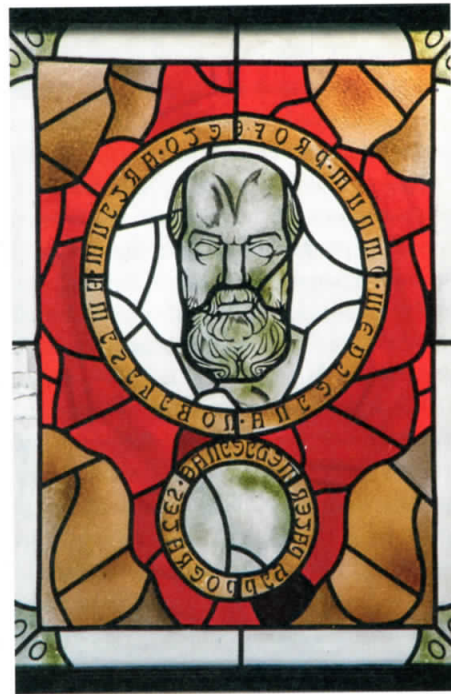
Heraldinis H.Kulšio vitražas Respublikinės Klaipėdos ligoninės Konsultacinėje poliklinikoje.

◀ Ukmergės centrinėje ligoninėje (1982, sunaikintas), vitražai Druskininkų „Žilvino“ sanatorijoje (1984, sunaikinti), vitražas Jurbarko sodininkystės ūkyje (1986, likimas nežinomas), vitražas Vilniaus lopšelio-darželio baseinui (1987, sunaikintas), vitražas Joniškio rajono Bariūnų agrofiramos administraciniame pastate (1990, likimas nežinomas), vitražas bendrovės „Folis“ patalpose Kaune (1992, sunaikintas), vitražas kavinėje „Švitrė“ (1993).

Gražiausias išlikęs

Gražiausias Klaipėdoje išlikęs H.Kulšio vitražas, sukurtas 1977 m., iki šiol puošia Respublikinės Klaipėdos ligoninės Konsultacinės poliklinikos senojo pastato laiptinę Herkaus Manto gatvės 49-ajame name.

XIX a. pradžioje pastatytas jugendo stiliaus mūrinis dviaukštis namas, išpuoštas erkeriais su smailėjančiais stogeliais, fron-

tonais ir karnizėliais, priklausė turtingam vokiečių tautybės gydytojui. Pirmajame aukšte veikė gydytojo priimamasis – klinika, viršuje buvo gyvenamosios patalpos. Po karo čia buvo įkurdintas vaikų darželis, vėliau darbavosi stomatologinės poliklinikos dantų technikai. Nuo 1975 m., suremontavus patalpas, į šį pastatą iš P.Cvirkos gatvės buvo perkelti gydytojų kabinetai. 1977 m. sausį patalpos atiteko Konsultacinei poliklinikai. Tais pačiais metais H.Kulšys sukūrė

vitražą, kuris buvo sumontuotas senojo pastato medinėje laiptinėje tarp pirmojo ir antrojo aukštų.

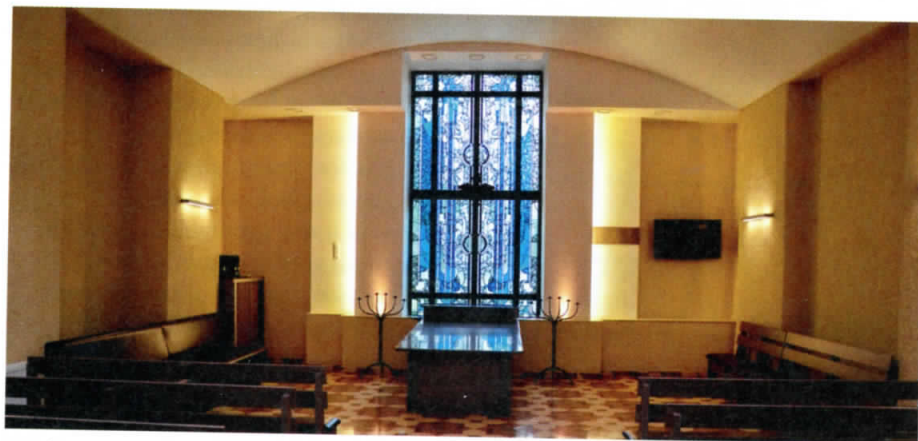
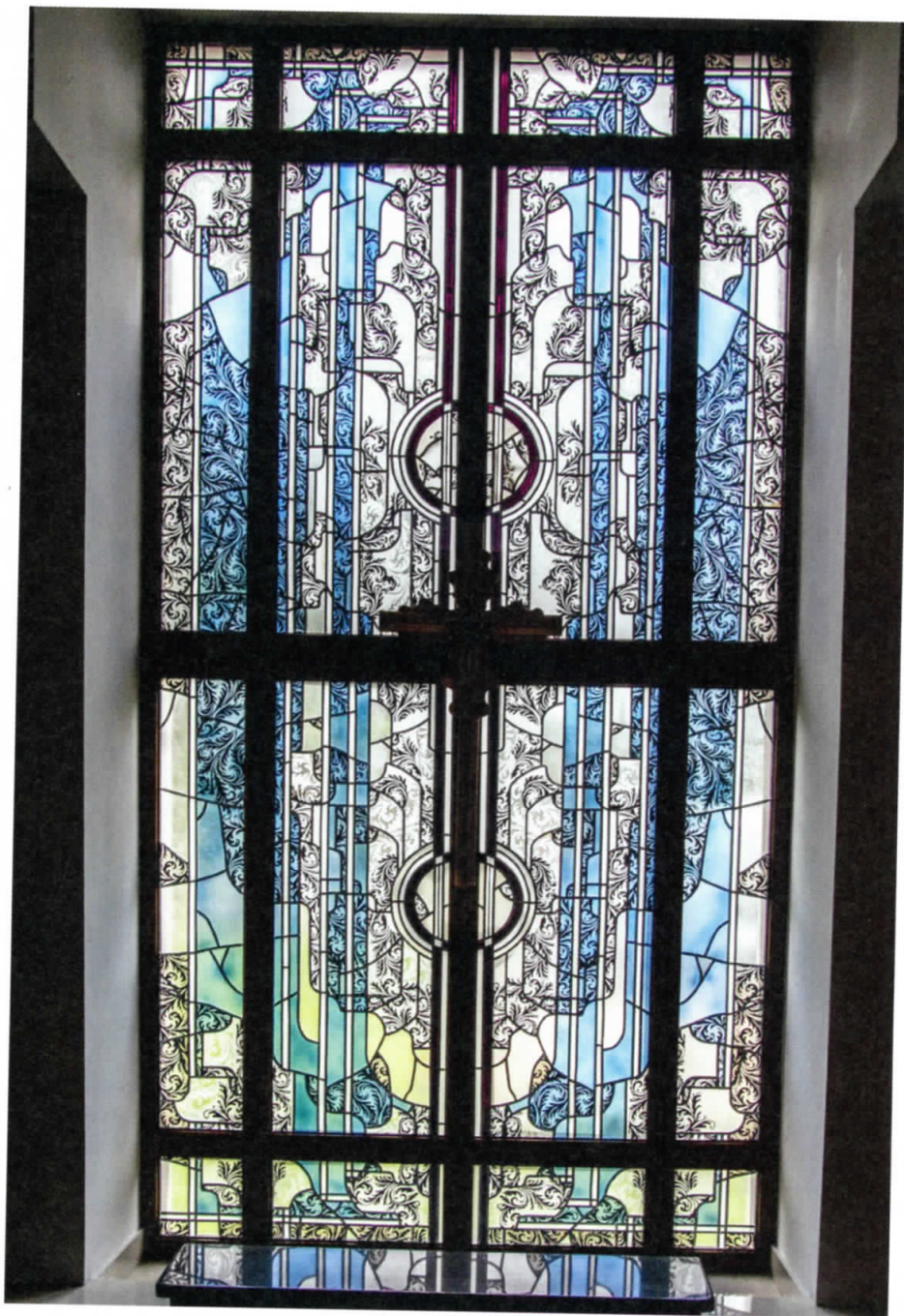
Heraldiniame šešių dalių H.Kulšio vitraže medicinos mokslo tema gražiai įkomponuoti lotyniški medicininiai terminai, medicinos mokslą identifikuojantys simboliai, graikų medicinos dievo Asklepijo portretas ir antikos farmacininko atvaizdas. Subtilių, ramių spalvų, lakoniškas viduramžiška stilistika sukurtas vitražas puikiai įsiliejo į jugendo stiliaus namo architektūrą, suteikdamas pastatui prabangos ir didybės.

Labai simboliška, kad daktaro namas atiteko ligoninei ir yra toliau naudojamas pagal jo pirminę paskirtį. 2008 m. senasis pastatas buvo atnaujintas, tačiau vidaus suplanavimas išliko be žymesnių pakitimų. Išliko puošni laiptinė su sieniniais mediniais paneliais, buvo atnaujintas ir restauruotas H.Kulšio heraldinis vitražas, kuriuo labai didžiuojasi poliklinikos personalas.

Nepavyko išgelbėti

Buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatą, dar kitaip vadintus Klaipėdos buties rūmus (Herkaus Manto g. 36) suprojektavo architektas Gytis Tiškus. Šiai vietai buvo pritaikytas tipinis projektas, kuris nežavėjo miesto vadovų, todėl architektui Ramūnui Kraniauskui buvo pavesta pastatą pagražinti, suteikti jam estetiškesnę išvaizdą. 1986 m. pradėta jo rekonstrukcija: buvo susiaurinti pastato langai, prie pirmojo aukšto „priauginta“ dengta kolonada, suformuoti šeši erkeriai, besiremiantys į pastorintas kolonas. Architektas R.Kraniauskas sukūrė ir Buities rūmų interjerą bei baldus, suformavo vidinį kiemelį. H.Kulšio vitražas rūmų salėje – ilgamečio vadovo Felikso Idzelio nuopelnas. Jis gražino ir puoselėjo kombinatą kaip savo namus. „F.Idzelis buvo griežtas estetas. Gal vienintelis toks iš to meto Klaipėdos įmonių vadovų“, – taip jį prisimena žurnalistė Janina Zvonkuvienė. Puošni Buities rūmų salė buvo ne tik jų, bet ir viso miesto reprezentacinė erdvė: čia vyko ne tik darbuotojų susirinkimai, šventiniai minėjimai, koncertai, bet ir miesto šventės.

H.Kulšio santūrių spalvų vitražas aukšto salės languose labai pagražino salės interjerą: salė buvo suformuota per du aukštus, ir jos lubų aukštis buvo beveik šeši metrai. Vitražuose daug baltos spalvos – ją naudoti H.Kulšys labai mėgo, todėl ▶

H.Kulšio vitražas laidojimo namuose Palangoje.

H.Kulšio vitražas papuošė „Aternos“ laidojimo namus Klaipėdoje.

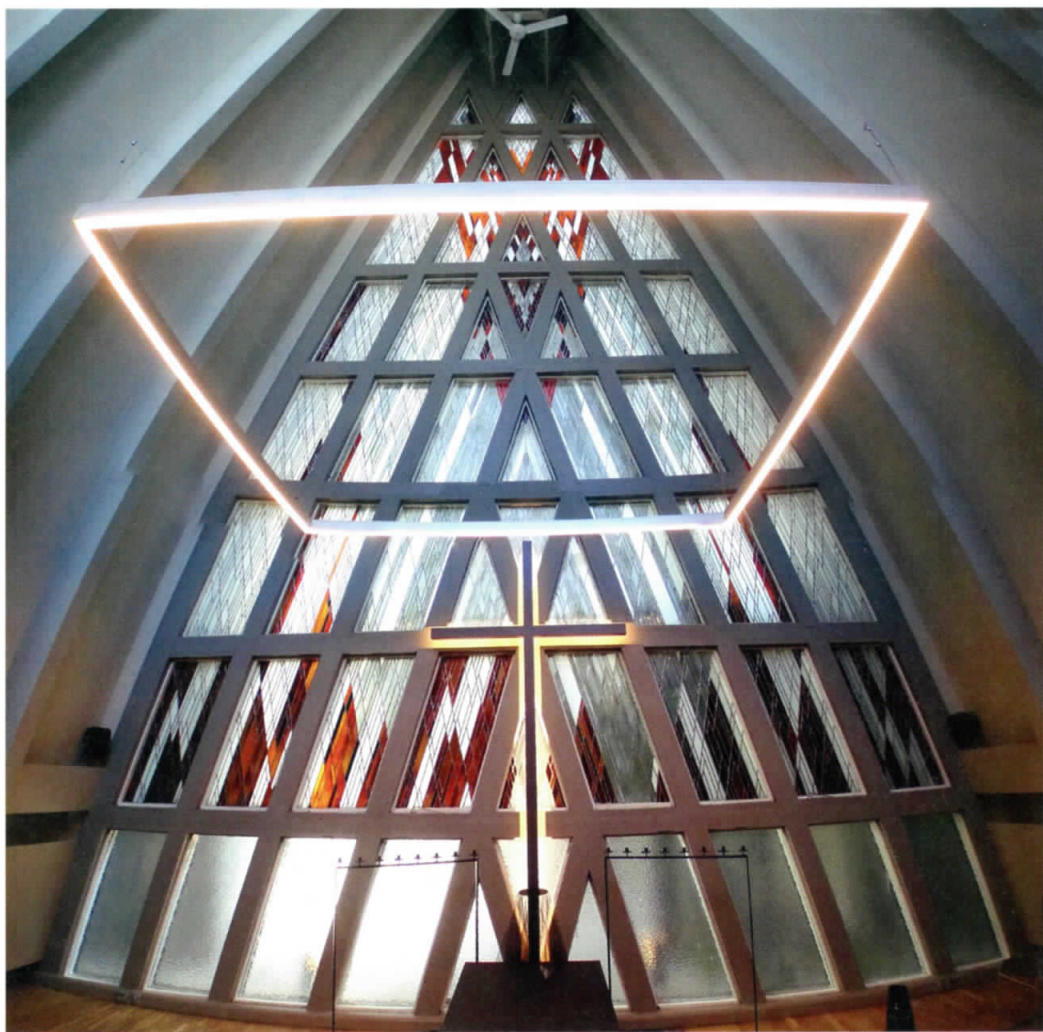
H.Kulšio vitražo projektas Klaipėdos laidojimo namams. 1977 m.

◀ vitražai languose netemdė patalpos, o į vidų plūstanti rytinė šviesa sukurdavo ypatingą, prabangų apšvietimą. Lakoniškame 15-os dalių vitraže, pritaikydamas centrinę kompoziciją ir pasitelkdamas simbolių kalbą, H.Kulšys atspindėjo Buities rūmų veiklą, į vitražų piešinį įterpdamas įvairių amatų ženklus: siuvėjo žirkles, batišiuvo plaktuką, kalvystės įrankius, pasagą. Vitraže taip pat buvo įkomponuotas Klaipėdos miesto herbas, esama istorinių artefaktų ir miestui būdingų marinistikos ženklų. Deja, 2020 m. žiemą vitražas buvo sunaikintas. Laimė, su fotografu Algimantu Jarukaičiu dar spėjome atvažiuoti į ardomos salės griuvėsius ir nufotografuoti naikinimui pasmerktus vitražus. Būta desperatiškų bandymų juos išgelbėti, tačiau jie nepavyko – laiko buvo nedaug, o meno kūrinio likimas niekam nerūpėjo. Naujieji pastato šeimininkai nepanoro išsaugoti vitražo. Dabar Buities rūmų vietoje įsikūrė „Vilhelmo pasažas“.

Išlikę ir saugomi

Ritualinių paslaugų rūmai arba šermeninės (tai paties architekto pasiūlytas terminas) pagal kartotinį architekto G.Tiškaus projektą 1973–1975 m. išaugo Panevėžyje, Šiauliuose ir Klaipėdoje. „Monumentalų pastato siluetą, menantį ir egiptietiškos senovės, ir etninės architektūros formas, kuria du aukšti ir statūs stogai, apglėbiantys dvi šarvojimo sales. Juos jungia simbolinis ženklas – azūrinė metalinė saulutė, būdingas liaudies meno ornamentas“, – apie šį išskirtinį projektą rašė Marija Drėmaitė.

Visas G.Tiškaus suprojektuotas šermenines puošė vitražai. Vitražus dviejose Klaipėdos laidojimo namų „Aterna“ (Joniškės g. 36) salėse sukūrė H.Kulšys ir R.Kulšienė. H.Kulšio vitražas abstraktus, ramių, šiltų spalvų, R.Kulšienės – tapybiškesnis ir ryškesnis. Abu vitražai yra išsaugoti.

R. Cemnolonskaitės-Kulšienės vitražas „Aternos“ laidojimo namuose Klaipėdoje.

R. Kulšienė ne kartą užsiminė, kad buvo dar vienas H. Kulšio vitražas Klaipėdos muzikos mokykloje. Ištyrinėjus visas įmanomas vietas, vitražo niekur nepavyko rasti. Tačiau, jau parengus straipsnį spaudai, netikėtai gavau nuotrauką su puikiu grafiniu vitražu, esančiu E. Balsio menų gimnazijoje (Statybininkų pr. 2).

Lengvas pastelinis vitražas labai primena grafikos kūrinių, jo centre – žmogaus kūno proporcijas vaizduojantis „Vitruvijos žmogus“ – Leonardo da Vinci piešinys, sukurtas apie 1490 m. Vitražas yra išlikęs ir saugomas.

Likimas nežinomas

Dekoratyvinė R. Kulšienės vitražinė kompozicija išlikusi buvusioje automobilių techninio aptarnavimo stotyje, kurios pas-

tatas dabar priklauso bendrovei „Klasera“ (Šilutės pl. 50).

Standartinį sovietmečio statinį – dėžutę – anuomet labai pagyvino dideli dekoratyviniai teminiai dailininkės darbai. Tikslī vitražų sukūrimo data nėra žinoma, anot autorės, tai galėjo būti 1978 m.

Šiuo metu vitražai saugomi, tačiau tolesnis jų likimas nežinomas – pastatas nėra naudojamas ir artimiausiu metu bus rekonstruojamas. Šeši didžiuliai dekoratyviniai teminiai vitražai – 300 cm X 200 cm X 3 vnt. (trys langai) ir 800 cm X 350 cm X 3 vnt. (trys langai) – matyt, buvo išpjauti ir specialiais klijais priklijuoti prie naujų langų paketų. Tokia saugojimo technologija nėra pati geriausia, bet geresnė nei vitražo sunaikinimas. Didžiuliai vitražiniai langai turėjo dekoratyvinę ir funkcinę paskirtį – trys identiški vitražai su senovinio automobilio atvaizdu centre atitvėrė administracijos pastatą nuo judraus Šilutės plento, o kiti trys įspūdingo dydžio orna-

mentiniai vitražai atribojo automobilių serviso administracijos pastatą nuo aplink įsikūrusio autoūkio.

Šio vitražo stilistika artimesnė H. Kulšio kurtiems vitražams – daug balto stiklo. Čia veikiausiai buvo pagalbota apie funkcinę vitražo paskirtį – labai užtamsinus langus, laiptinėje būtų buvę tamsu.

Tokie H. Kulšio ir R. Cemnolonskaitės-Kulšienės vitražų detektyvinių paieškų rezultatai. Architektas Z. Rutkauskas minėjo dar du šių menininkų vitražus: H. Kulšio – Klaipėdos apylinkės teisme S. Daukanto gatvėje ir R. Kulšienės – Klaipėdos pieno kombinate. Bandžiau jų ieškoti, tačiau teismo administracija apie vitražą nieko nežinojo, Klaipėdos pieno kombinate čia buvusių penkių vitražų irgi neradau. Jie buvo sunaikinti.

Pasigrožėti Klaipėdos vitražais galima virtualiame Klaipėdos vitražų ir freskų žemėlapyje <http://www.biblioteka.lt/freskos/vitrazai/>.